

Bilal Erdoganyň dili

Category: Kitapcy, Publisistika

написано kitapcy | 23 январа, 2025

Bilal Erdoganyň dili BILAL ERDOGANÝŇ DILI

Birinji kesgitleme: Bilal Erdogan teleýaýlyma çykdy, Atatürküň elipbiý öwrülşigine üsti örtülen tankydy oklary gezedi:

» – *Başlangyç bilim berýän mekdepede okaýan (segsenji ýyllaryň ahyry-togsanjy ýyllaryň başy) ýyllarymy ýatlaýaryn. Örän kesgitli ýagdaýda elipbiýimiz sebäpli ösüşden yza galandygymyz aýdylýardy. Şol wagt pikir etmändirin, emma soň-soňlar oýlanyp görýän welin... Şol wagt adam pahyr diýýär, diýmek, ösüşiň elipbiýe dahylly ýeri ýok ekeni...*

Ikinji kesgitleme: Bilal Erdogan Wan kölüniň kenarynda gurlan Prezidentiň Ahlat külliýesine (rezidensiýasyna) žurnalistleri aýlady. 1071-nji ýyldaky Malazgirt ýeňşiniň ýubileý gününde – 25-nji awgustda dabaraly ýagdaýda açylmagyna garaşylýan külliýe seljukly binagärligine esaslanyp gurlupdy! Bilal Erdogan žurnalistler bilen Ahlatdaky seljuk-türkmen gonamçylygyna-da aýlandy...

Näme diýjek bolýanymy iň başyndan gürrüň bereýin:

Garahanly döwletiniň hanedan neslinden bolan Mahmyt Kaşgarly 1072-nji ýylda Bagdada gitdi.

Bagdatda esasan harby güýç bolup duran türkmenler şäheriň aýratyn raýonlarynda ýaşaýardylar, olar eden-etdilik etmäge meýilli «galtamanlar» hasaplanýardy we gepleşýän dilleri-de gödeňsi saýylýardy.

Kaşgarly türki dilleriň we medeni gymmatlyklarymyzyň «saýry» hasaplanylmagyny iş edindi, arap-pars dilleri bilen birlikde

türki diliň hem ýaşamagy üçin ýeňini çyzgap işe girişdi.

Ol türki halklaryň ylym-bilim babatda hiç bir medeniýetden yzda dældigini subut etmekçidi. Şiweleri bilen türki diliň lugat-sözlüğini ýazmakçydy.

Mahmyt Kaşgarly baş ýyllap azap çekip “Diwany Lügat et-Türk” eserini ýazyp gutardy.

Bu gymmatly ensiklopedik eser arap-pars täsirlenmelerine garşy türki diliň baş galdyrma manifestidi.

Bilal Erdogan «elipbiý» diýende, onuň serine arap harplary düşýärmikä?

■ ÖWRÜLŞIGIŇ MAZMUNY

Şeýle-de, Mahmyt Kaşgarly bize mälim bolan türkleriň ilkinji ýeriň togalak kartasyny çyzdy. (Bu karta Ýaponiýany görkezýän dünýäniň iň gadymy kartasydyr.)

Kaşgarly şeýle diýdi:

“Türk(men)leriň kimdigini ýa-da nireden gelendigini bilýän däl bolmagyňyz mümkin, emma bir zada anyk göz ýetiriň, türkler uzak wagtlap dünýäni gurşap alan okeanlaryň çäklerini kesgitleýän topraklaryň aglaba böleginiň hojaýynlarydyr...”

Arap geografiýaçylary kartalarynyň merkezine Mekgäni goýsalar, takwa musulman bolan Mahmyt Kaşgarly kartasynyň merkezine garahanlylaryň paýtagty we Ýusup Has Hajybyň dogduk şäheri – Balasaguny goýdy.

Kaşgarly arap-pars medeniýetine garşy türki medeniýetini «gorag astyna» almak üçin elinden gelen iş etdi. Ol Atatürkden müň ýyl öň türklere ynam berdi, ýazan gymmatly işinde «Türk-zähmetsöýerdir, türk – akyl-paýhaslydyr» diýip nygtady.

Diňe Mahmyt Kaşgarlymy? Ondan üç ýyl öň 1069-njy ýylda «Kutadgu bilig» eseri bilen gepleşmesi kyn hasaplanýan türki dili edebi-çeper dil derejesine çykaran we düzgünleşdiren Ýusup Has Hajyby undup bolarmy, heý?

Häzirki wagt ýurdumyzda Danteniň italýan, Lýuteriň nemes, Jeffri Çoseriň iňlis dillerine eden täzelikçi roluny bilýänler Ýusup Has Hajybyň türk diline eden täsirini bilenoklar!

Ýüzlerçe ýyllap Alyşir Nowaýy ýaly beýik akyldarlarymyz arap-pars dillerine garşy türki diliň ebedilik ýaşamagy üçin janaýaman göreşdiler.

Türk diliniň müň ýyllyk göreşidir bu...

Hut 1928-nji ýyldaky elipbiý öwrülşiği şu göreşe esaslanyp geçirildi...

■ GÜNDÖGARŞYNASÇY KELLE

Geleliň Prezidentiň Ahlatdaky külliýesine...

Çarwa seljuklylaryň bular ýaly binagärlik tradisiýasy barmy?

«Hawa bar» diýýänler yzyndan şeýle diýýär: «Wizantiýa, ermeni, eýran arhitekturasyndan täsirlenipdir.»

Olaryň binagärlik gurluşynda «türk tradisiýasy» ýokmy?

Ýazgymyza garahanlylar bilen başlandygymyz üçin şolardan mysal bereýin:

Samarkantda gurlan süýt-kofe reňkli, mawy, ak we ýaşyl reňkli, ösümlük desertlerini öz içine alýan grift we üstünden işlenen suratlar bilen bezelen köp sanly köşk arhitekturasyna näme diýersiňiz?

Buharada dik dörtburçlyk formasynda bina edilen we haşamly gapylary bilen ünsi çekýän kümmetleriniň gurluşynyň formasy näme? «Üç garahanly mawzoleýine» näme baha berýärsiňiz?

Seljukly binalarynyň baý daşky bezegi nireden gelendir öýdýärsiňiz?

Ahlat külliýesi (Buhara-Samarkant ýolunyň üstündäki) Ribaty Melik ýa-da (Gyrgyzystandaky) Daşrabat ýaly kerwensaraýlaryň binagärlik tradisiýasynyň dowamy dälmi näme?

Yslam taryhyna yz salan haýsy türk binagärlik eserini bilýäris?

Eý-ho-o... Arabystandaky müezzin üçege çykyp azan okanda, ölen türk serdarlarynyň mazarlaryndaky «balbal» diýilýän daşlar minara hökmünde yslam binagärligine aralaşmadymy? «Mährap» täzeligini soltany goramak üçin Yspyhanyň «Juma mesjidine» Nyzamylmülk girizmedimi? Soňra bu täzelik yslam älemi tarapyndan alnyp göterilmedimi näme?

Günbatar merkezli gündogarşynas kellelerde «türk» ýok! Olaryň yslama bolan bolan garaýyşlarynda-da Nyzamyýe medreselerinden we Nyzamylmülküň saýasynda ýaşan Gazalynyň garaýyşyndan başga zat ýok. Bular seljuklynyň iň uly matematikaçysy we astronomy Omar Haýýamy «şeraphon» saýýarlar!

Hawa, mesele diňe “dilde” däl...

Hawa, mesele diňe «binagärlikde-de däl...

Topragyna, taryhyna, medeniýetine saýrylaşmadadyr.

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 20.08.2020 ý.

Terjime eden: Guwanç MÄMILIÝEW. Publisistika